

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SİYONİZMLE MÜCADELE VE YAHUDİ TEHCİRİ: GAZZE VE YAF'A'NIN TAHLİYESİ

Celil BOZKURT

Düzce Üniversitesi, Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Düzce/TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Yahudi tehciri, Cemal Paşa, Talat Paşa, Gazze, Yafa

Giriş

Geçmiş Hristiyanlığın doğuşuna kadar uzanan Yahudi aleyhtarlığı, Avrupa'da 19. yüzyılın sonunda örgütlü bir yapıya büründü. Avrupa'da seküler milliyetçiliğin doğuşuyla birlikte Avrupalı milletlerin Yahudilere bakışı olumsuz olarak değişmeye başladı. Başta Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde kurulan Yahudi aleyhtarı örgütler, Yahudileri kamusal hayattan dışlayan ırkçı ve ayrımcı politikalar takip etmeye başladı. Yahudiler, birçok Avrupa ülkesinde türlü baskı ve sindirmelere maruz kaldı. Zamanla şiddetlenen Yahudi aleyhtarlığı, kimi ülkelerde Yahudilere karşı sistemli cinayet ve katliamlara dönüştü. Bunun sonucunda binlerce Yahudi, Avrupa'dan dünyanın farklı ülkelerine göç etmeye başladı[1] .

Avrupa'da alevlenen Yahudi aleyhtarlığı, politik Siyonizm'in bir siyasal hareket olarak dünya siyasetine girmesine zemin hazırladı. Yahudilere yönelik katliamların zirveye çıktığı Rusya'da 1882'de *Chibbath Zion* (Siyon Aşk) olarak bilinen hareket doğdu. 1885 yılında 14.000 üyeye ulaşan hareket, binlerce Yahudi'nin Filistin'e göçünü organize ederek burada bir "ulusal vatan" kurmalarını teşvik etti[2] . Filistin'deki Yahudi yerleşimlerine en büyük katkıyı ünlü Yahudi iş adamı Baron Edmond de Rothschild yaptı. Bir Siyonist olan Rothschild, Filistin'de binlerce dönümlük arazi satın alarak göçmen Yahudilerin kullanımına açtı[3] .

Macaristanlı bir Yahudi olan Thodorl Herzl, 1897'de Basel'de topladığı Birinci Siyonist Kongre ile birlikte Siyonizm'i politikleştirdi. Kongre, Filistin'de Yahudiler için kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir "ulusal yurt" kurmaya karar verdi. Kongre Herzl'e, bu amacın gerçekleşmesi için ilgili hükümetler nezdinde teşebbüste bulunmak yetkisini verdi[4] . Filistin, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olduğu için Siyonistler, öncelikle Osmanlı Hükümeti'yle temasa geçti. Herzl, Osmanlı padişahı İkinci Abdülhamit'e 20 milyon sterlin karşılığında Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını teklif etti. Ayrıca Yahudilerin basın üzerindeki nüfuzunu kullanarak Osmanlı'nın batıdaki olumsuz imajını düzeltmeyi ve mevcut

dış borçlarını kapatmayı vaat etti. Fakat Herzl'in Filistin üzerinden yürüyen tek taraflı pazarlık diplomasisi, Abdülhamit'in Filistin'i pazarlık dışında tutan çok yönlü stratejisi karşısında sonuçsuz kaldı[5] . Osmanlı Devleti için Siyonizm'i ayrılıkçı ve bölücü bir hareket olarak değerlendiren Abdülhamit, Yahudilerin Filistin'e göçüne ve burada mülk edinmesine karşı ciddi yasaklar getirdi[6] . Fakat bu yasaklar, Yahudilerin Filistin'e göçüne ve burada koloniler kurmasına engel olamadı. Rothschild'ler ve Baron Hirsch gibi Osmanlı bürokrasisinde nüfuz sahibi kişiler ve Siyonist-Yahudi örgütler, Filistin'e Yahudi göçünü teşvik etti. Ayrıca Filistin'deki mahalli idarecilerin ve menfaat gruplarının gösterdiği kayıtsızlık ve işbirlikçi tavır, yasakların delinmesine neden oldu. Yahudiler, müstear isim ve sahte belgelerle Filistin'de toprak sahibi olurken; rüşvet, baskı, tehdit ve gasp gibi yöntemlerle yerli nüfusun direncini kırmayı başardı[7] . Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1876'dan 1908 yılına dek 3 kat artarak 80.000'e ulaştı. Siyonistler, Filistin'de 40.000 dönüm arazi almayı ve 33 yerleşim birimi kurmayı başardı[8] .

İkinci Abdülhamit'in 1909'da İttihatçılarca tahtan indirilmesi Siyonistler için yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlandı. Abdülhamit döneminde başlamış olan Siyonist-İttihatçı yakınlaşması, İkinci Meşrutiyet'ten sonra zirveye çıktı. Filistin'le ilgili imtiyazlar bekleyen Siyonistler, İttihatçıları Osmanlı Devleti'nin imarında kullanılmak üzere Yahudi sermayesini kullanmaya davet etti. Devrim sonrasında yapılması planlanan reformlar için şiddetle paraya ihtiyaç duyan İttihatçılar, teklifi kabul etti. Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Filistin'de Yahudilere konulan yasakları tedricen kaldırmaya başladı. Fakat Siyonist Hareket Komitesi liderlerinden Jakobus H. Kann'ın 1909'da yayımladığı *Eretz İsrail* (İsrail Ülkesi) adlı kitap, İttihatçıların Siyonizm'e bakışını olumsuz yönde değiştirdi. İttihatçılar, Siyonizm'in Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı planlayan ayrılıkçı bir hareket olduğunu gördü. Abdülhamit döneminde Filistin'de Yahudilere uygulanan yasaklar, yeniden yürürlüğe konuldu[9] . Ayrıca Siyonizm'in başkent İstanbul'da etkinliğini kırmaya yönelik bazı önlemler alındı[10] .

1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Siyonistler için bir dönüm noktası oldu. Dünya Siyonist Teşkilatı, savaşın başında Almanya ile İngiltere arasında gelip giden bir diplomasi yürüttü. Fakat Rusyalı bir Siyonist olan Haim Weizman'ın İngiltere'de gerçekleştirdiği temaslar, Siyonist hareketi İngiltere tarafına çekti. Weizman'a göre, İngiltere'nin savaşı kazanması halinde Osmanlı Devleti çökecek ve Filistin bağımsız hale gelecekti. Böylelikle İngiliz yönetiminde bir Filistin, Yahudi göçüne ve mülküne ardına kadar

açılabilir[11]. Bu bağlamda Siyonist diplomasi, İngilizlerin savaşı kazanmasına azami ölçüde destek vermek ve Filistin'i İngiliz işgaline açmak gibi komplike bir stratejiye yöneldi.

Siyonistlerin İngilizlerin savaş gücüne ilk katkısı, Rus Yahudileri olan Wladimir Jabotinsky ve Joseph Trumpeldor'un katkılarıyla oluşturulan Siyon Birliği oldu. Albay John Henry Patterson tarafından eğitilen birlik, 26 Nisan 1915'te Türklerle savaşmak üzere Gelibolu Cephesi'ne çıktı. İngilizlerin 29. Tümeni'nde görevlendirilen birlik, İngilizlerin Gelibolu'yu tamamen boşalttığı 6 Ocak 1916'ya kadar cephede kaldı[12]. Diğer taraftan Filistin'de faaliyet gösteren NİLİ ve *Hashomer* gibi ayrılıkçı Yahudi örgütleri, casusluk yaparak Osmanlı orduları hakkında İngiliz istihbaratına bilgi sağladı[13] .

Siyonistlerin gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında gerçekleştirdiği Osmanlı aleyhtarı faaliyetler, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Yahudilerini olağan şüpheliler durumuna getirdi. Osmanlı Devleti, özellikle Yahudi ayrılıkçılığının yoğunlaştığı Filistin-Suriye Cephesi'nde Siyonizm'e karşı olağanüstü önlemler aldı. Hükümet, yabancı devletler uyruğunda bulunan Yahudileri Osmanlı uyruğuna geçmeye davet ederken, bunu kabul etmeyenleri ülke dışına çıkardı. Ayrıca, Yahudilerin Filistin'e göçüne ve burada emlak edinmesine dair katı yasaklar getirdi.

Bu makale, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda "askeri" nedenlerle gerçekleştirdiği Gazze ve Yafa'nın tahliyesini, bunun Avrupa kamuoyunda meydana getirdiği yankıları ve Osmanlı Hükümeti'nin suçlamalara karşı verdiği mücadeleyi incelemektedir. "Yahudi Tehciri" olarak ünlenen olay gerek Ermeni ve gerekse Arap tehcirinin gölgesinde kaldığından yeterince bilinmemektedir. Konuyu aktaran yabancı kaynaklar, genelde Siyonist propagandanın ürünü olarak gayet taraflı ve Türk karşıtı bilgiler vermektedir. Az sayıdaki yerli kaynak ise, Osmanlı arşivlerini ihmal ettiklerinden konuyu daha çok yabancı gözüyle aktarmaktadır. Savaş yıllarında Yahudi tehciri olarak istismar edilen olayın, özellikle yerli arşivlerin ışığında ve tarafsız bir düzlemde değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu araştırma, konuyu ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi arşivlerine göre analiz etmek gayretindedir.

1. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Yahudileri

1908'de gerçekleşen Jöntürk Devrimi, basındaki sansürün ardından siyasal hayattaki kısıtlamaları da kaldırdı. II. Abdülhamit döneminde uygulanan katı denetim ve sansürün etkisiyle yer altına inen düşünce akımları da kendilerini serbestçe ifade etmeye başladı. Bu hürriyet ikliminde Siyonizm, Selanik ve özellikle İstanbul'daki Yahudiler arasında popülerlik kazanmaya başladı. Siyonistler, İbranice yayımlanan *ha-Mevaser* ile Fransızca yayımlanan *Le*

Jeune Turc (önceki adıyla *Courier d'Orient*) gazeteleriyle etkinliğini daha da arttırdı. Ayrıca *Makabi*[14] ve *Bene Yisrael* gibi üye sayıları 2.000'i bulan kulüplerle kamuoyunda önemli bir güç haline geldi. Siyonizm hareketi, Yahudilerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmesi gerektiğini savunan *Alliance Israélite* ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü destekleyen Hahambaşılıkla kaçınılmaz olarak çatışmaya girdi[15] .

Hayim Nahum öncülüğündeki Osmanlı Yahudi Cemaati, Osmanlı Devleti'nin savaş sürecinde yürüttüğü politikalara destek verdi. Osmanlı Hükümeti'nin 18- 45 yaş aralığında yabancı ülke vatandaşı olmayan erkekleri askeri hizmete davet eden genel seferberlik kararlarına olumlu yanıt veren Yahudiler, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusunda görev yaptı[16]. Osmanlı Yahudileri ayrıca, genç Yahudilerin de orduya yazılmalarını teşvik ederek cemaatlerinin hükümete sadakatini ve savaş sürecinde yardımcı olma kararlılıklarını gösterdi[17]. Osmanlı ve yabancı ülkelerde bulunan Yahudi bankacılar, savaş masraflarının karşılanması ve devlet memurlarının maaşlarının ödenmesine yönelik Osmanlı Hükümeti'ne mali yardım sağladı. Osmanlıdaki Yahudi yatırımcılar, özellikle Filistin'dekiler, yerel ordu birliklerine hayvan, alet edevat ve kağnılar yetiştirmek için Müslümanlarla işbirliği yaptı. Yahudi vakıfları, Osmanlı asker ailelerine yardım maksadıyla kampanyalar düzenledi[18] .

Osmanlıya sadık Yahudilerin aksine Siyonist Yahudiler, İtilaf Devletleriyle işbirliği yaparak Filistin'i Osmanlı egemenliğinden çıkartmak niyetindeydi. Bu bağlamda Siyonistlerin en kayda değer faaliyeti, Botanik bilimci Aaron Aaronsohn'un liderliğinde Hayfa'da kurulan NİLİ Casusluk Örgütü'ydü. Örgüt, 23 üst düzey üye ve yaşları 24-27 arasında değişen yüzlerce gönüllü gençten oluşmaktaydı. Aaron, 1916 yılında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu cephelerine ait savunma planlarını çalarak İngilizlere sığındı. Akabinde İngilizlerin Mısır'daki istihbarat üssünde Yahudi Bürosu'nun başına getirildi. Aaron'un firarının ardından NİLİ'nin Filistin'deki faaliyetlerini kardeşi Sarah Aaronsohn üstlendi. Örgüt, Yossef Lishansky ve Naaman Belkind gibi uluslararası ölçekte faaliyet gösteren casuslara sahipti[19] .

NİLİ, Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'nde konuşlanan Osmanlı, Avusturya ve Alman birlikleri hakkında İngilizlere düzenli istihbarat sağladı. Örgüt, 1917 başlarında Osmanlı istihbaratınca deşifre edildi ve lider kadrosu 1917'nin sonlarında ele geçirildi. Sarah Aronsohn, soruşturma sırasında intihar ederken, Lishansky ve Belkind yapılan yargılamanın ardından asılarak infaz edildi. Fakat NİLİ'nin İngilizlere ulaştırdığı istihbarat, General Edmund Allenby'nin nihai Filistin zaferinde belirleyici oldu[20]. NİLİ'nin casusluk faaliyetleri, Cemal Paşa'nın Gazze Savaşları sırasında Gazze ve Yafa'yı tahliye etmesinin önemli nedenlerinden birisi oldu.

Siyonistlerin Filistin’de kurduğu yer altı örgütlerinden biri de 1907’de kurulan *Hashomer*’di. Yossef Lishansky tarafından Yahudi yerleşimlerini korumak için kurulan *Hashomer*, sonradan İsrail ordusuna dönüştürülen *Haganah* örgütünün nüvesini oluşturdu. *Hashomer*, zamanla Filistinli Yahudilerin “istihsal-i istiklal ve hükûmet”ine yönelik faaliyetlere yöneldi. Örgütün üyeleri, Sosyal Demokrat Yahudi Cemiyeti yanlılarından oluşmakta ve yabancı ülkelerde bulunan Yahudi Sosyal Demokrat partileriyle ilişki halindeydi. İngilizlerin Sina Cephesi’nde bulunan Yahudi askerleri ile cephenin Türk tarafında bulunan Yahudi askerler arasında *Hashomer* vasıtasıyla bir ilişki mevcuttu. ABD ve diğer yabancı ülkelerde bulunan Yahudi Sosyal Demokrat Fırkaları, *Hashomer*’e “silah ve mühimmat tedariki” için külli miktarda para topluyordu. Yardımlar, Hollanda’daki merkez vasıtasıyla İstanbul’a gönderiliyor, buradan da örgütün postaları vasıtasıyla Filistin’e naklediliyordu[21]. *Hashomer* “cemiyet-i fesadiyesi”, NİLİ’nin lider kadrosundan Yossef Lishansky’nin itirafıyla çözülerek çöktü[22].

İngiliz Orduları Komutanı General Allenby’nin 27 Ekim 1917’de Gazze üzerinden Filistin’e yönelik başlattığı harekât; Birüssebi, Gazze ve Yafa’nın düşmesiyle sonuçlandı. Bu süreçte takviye edilen İngiliz ordusu, 15 Aralık 1917’de bütün dinlerce kutsal sayılan Kudüs şehrini işgal etti. Allenby’nin nihai Filistin taarruzunu desteklemek için İngiliz Yahudileri, 38. Kraliyet Tüfekli Taburu’nda örgütlendi. Bunlara 39. Amerikan ve 40. Filistin Taburları da katıldı. Birlikler, sonradan Birinci Yahuda Alayı altında birleştirildi[23]. Filistin Yahudileri, Yahuda Alayı’nı takviye amacıyla Filistin’de asker alma büroları açtı. Bu durum, Yahudiler arasında büyük bir coşku ve sevinçle karşılandı. Özellikle Rusya Yahudi’si gençler, toplumu söz konusu alaya katılmaya teşvik etti[24].

2. Osmanlı Devletinin Filistin’de Siyonizm’e Karşı Aldığı Önlemler

Birinci Dünya Savaşı’nda Mısır, İngilizler için taktik, strateji ve lojistik yönünden hayati bir öneme sahipti. Ülke hem Akdeniz hem de Ortadoğu bölgesinin en önemli üssü idi. Süveyş Kanalı’na hâkim olan Mısır; Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan’dan gelen birliklerin Avrupa ülkelerine ve cephelerine en önemli geçiş noktasında bulunuyordu. Ayrıca Çanakkale, Selanik ve Batı Osmanlı cephesine hatta kısmen de Irak Cephesi’ne gönderilen birliklerin pek çoğu Mısır’dan sevk ediliyordu. İskenderiye Limanı da savaş gemilerinin ikmali için önemli bir deniz üssüydü[25]. Osmanlı Devleti, İngilizlerin Çanakkale ve İskenderun’a askeri bir çıkartma yapacağından kuşku duymaktaydı. Askeri otoritelere göre, buna meydan vermeden Süveyş Kanalı’nın denetim altına alınması zorunluydu. Böyle bir denetim, İngiltere’nin Hindistan ve Avustralya gibi sömürgelerinden topladığı askerlerin İttifak Devletleri’ne karşı

kullanılmasını önleyebilirdi. Ayrıca, Kanal'ın kontrolüyle birlikte 1882'den beri hukuki anlamda Osmanlıya bağlı olan Mısır'ın İngiliz işgalinden kurtarılması mümkün olabilirdi[26]. Enver Paşa, bu düşüncelerle Cemal Paşa'yı 18 Kasım 1914 tarihinde Bahriye Nazırlığı uhdesinde kalmak üzere, Dördüncü Ordu Komutanlığı ile Suriye, Filistin, Hicaz ve Kilikya Valiliği'ne getirdi[27] .

Osmanlı Hükümeti, Siyonist faaliyetler hakkında Filistin'den gelen askeri ve mülki raporlar doğrultusunda kanuni bir düzenlemeye gitti. Talat Bey'in verilerine göre Filistin'de yaşayan Yahudiler, 120.000'in[28] üzerindeydi. Bunların %90'ı düşman devletler uyuğundaydı. Bundan dolayı Meclis-i Vükela, Filistin'de bulunan düşman uyruklu Yahudilerin, *“mevcudiyet-i siyasiye-i Osmaniye'yi âtiyen tehlikeye ilka eylemek [atmak] istidadında olan bu cereyanın bir an evvel tevkifi ve badema havali-i mezkurede ecnebi müdahalatının temadisine [sürmesine] mahal ve imkân bırakılmaması için el-yevm mevcud olan düvel-i muhasama [düşman devletler] tebaası Musevilerden tâbiyet-i Osmaniye'yi kabul etmek istemeyenlerin hudud-ı Osmani haricine çıkarılması”* kararını aldı[29] . Muhaberat-ı Umumiye Dairesi, Kudüs Mutasarrıflığı'na çektiği telgrafta Osmanlı uyuğuna geçmek isteyen Yahudilere her türlü kolaylığın sağlanmasını istedi[30]. Bu bağlamda Filistin Yahudileri, Osmanlı uyuğuna girmeye davet edildi. Düşman devletler uyuğundan çıkan Müslümanlar ile Filistin'de Osmanlı uyuğuna geçen Yahudilere, bir sene askerlikten muafiyet getirildi[31]. Osmanlı uyuğuna girmeyen bütün yabancı uyruklu Yahudiler, Amerika ve Yunan Yahudileri dâhil, Filistin'den ihraç edildi. Fakat Almanya ve Avusturya gibi Müttefik Devletler uyuğunda olan Yahudilerin, Siyonizm'le ilişkili olduğu halde, *“Filistin Musevilerinin cemiyet-i hayriyelerini ve şirketlerini idare eden bu Musevilerin ihracı Musevilik âlemi üzerinde su-i tesir edip muzır propagandalara sebep olacağı”* endişesiyle Filistin'de kalmalarına izin verildi[32]. Filistin kolonisinde yaklaşık 2.000 Yahudi, Tel Aviv ve Yafa üzerinden Filistin'in kuzey kesimlerine ve Şam'a geçti[33]. 11.277 Yahudi de Kasım 1914'teki Chanukah ve Nisan 1915'teki Fısıh Bayramı arasında İskenderiye'ye gitti[34] . Osmanlı Hükümeti, Almanya ve Amerika'daki Siyonistler ile Hahambaşı Hayim Nahum'un baskıları sonucunda, çoğu Filistin'de yaşayan Rus uyruklu Yahudilerin Osmanlı uyuğuna geçmeleri şartıyla bulundukları yerde kalmalarına izin verdi[35] .

Filistin'den ihraç edilen Yahudiler, Port Said ve İskenderiye Limanı'ndan Amerika ve Avrupa'ya çektikleri telgraflarla Siyonist çevreleri Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirdi. Basın üzerinde güçlü nüfuzu olan Siyonistler, Osmanlı Hükümeti'nin Filistin'de Yahudilere zulmettiği ve binlerce Yahudi'yi yok ettiği yönündeki asılsız haberlerle dünya kamuoyunu

Osmanlı aleyhine kışkırttı. Bu bağlamda harekete geçen Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Kudüs Mutasarrıfı Midhat Bey'e çektiği bir telgrafta Yahudilerin “*Amerika efkâr-ı umumiyesinde aleyhte cereyanlar hâsıl etmiş olduğundan*” uyruk ve emsali işlemlerde Yahudilere karşı yumuşak davranılmasını ve Dâhiliye Nezareti’ne danışılmadan ihraç yapılmamasını istedi[36] .

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Kudüs Mutasarrıflığı’na ve Dördüncü Ordu Komutanlığı’na gönderilen 1 Temmuz 1915 tarihli bir telgrafta, kocaları ve ebeveynleri yabancı ülkelerde bulunmasından dolayı Osmanlı uyruğundan çıkarılması lazım gelen Yahudi kadın ve çocukların, “*zat-ı hazret-i padişahinin iktisab-ı afiyet [iyileşmek] eylemesi*” üzerine Osmanlıya kabul edilmeleri ve ihraçlarından vazgeçilmesi istendi[37] .

Cemal Paşa, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesinin hemen ardından Dâhiliye Nazırı Talat Bey’e sunduğu radikal bir teklifte, Yahudilerin “*kâmilten dâhile nakline*” yönelik bir tehcir planı sundu. Fakat Talat Bey, “*Musevilik Âlemini aleyhimize çevirecek hem de Amerika muhitinde su-i tesir hâsıl eyleyecektir...*” düşüncesiyle bu teklifi kabul etmedi. Ancak yine de “*bu mütalaatımda bir rahmet görürseniz yeni kararınızdan beni haberdar ediniz*” diyerek tehcire açık bir kapı bıraktı[38] .

Cemal Paşa, Suriye ve Filistin’de kök salan Siyonist faaliyetler hakkında askeri ve mülkü birimlere ayrıntılı bir tahkikat yaptırdı[39]. Siyonistler için; “Bunlar, Arz-ı Filistin için ciddi bir afet. Yafa’da müstakil bir mahkeme tesis edecek kadar tevs-i istiklal [geniş bağımsızlık] etmişler. Benim fikrim kemal-i istical [ivedilikle] ile bir kanun yapmalı” diyen Cemal Paşa, Hükümete altı maddelik bir kanun teklifinde bulundu. Buna göre;

1. Yabancı ülkelere gelen Yahudi muhacirler, Osmanlı uyruğunu kabul etseler bile Filistin’e alınmayacaklar,
2. Yahudilerin Filistin’de koloni kurmalarına izin verilmeyecek, “koloni” vasfıyla bilinen Yahudi yerleşim birimleri Hükümetin belirleyeceği isimler dâhilinde karyelere dönüştürülecek.
3. Yabancı devletlerin uyruğunda bulunan zevat ve bunların vekilleri, bu karyelerin işlerine ve köylülerin şahsi icraatlarına müdahale edemeyecek.
4. Yahudilerin Filistin’e hicretini ve emlak almalarını düzenleyen siyasi, ictimai ve iktisadi cemiyetler ilga edilecek. Bunların azası bulunan ve gizlice cemiyet kurmaya teşebbüs eden yabancılar, Osmanlı ülkesinden ihraç edilecek.

5. Osmanlı ülkesine Yahudi muhacirler getirmek için kurulan cemiyetler, ister Osmanlı isterse yabancı olsun, Filistin’de şube veya hususi memur bulundurmayacak.

6. Filistin dışında Osmanlı ülkesinin başka bölgelerine hicret etmek isteyen Yahudilere kolaylıklar sağlanacak[40] .

Kudüs Mutasarrıfı Midhat Bey, Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği H.15 Şubat 1330 (M.28 Şubat 1915) tarihli yazıda, Dördüncü Ordu Siyasi İstihbarat Dairesi’nce yapılan tahkikata göre Siyonistlerin, Yafa’da Yahudi bayraklarına ve gizli cemiyet nizamnamelerine rastlandığını, bunların Yahudi Mahallesi’nde zabıta, adliye ve belediye gibi kurumlarca hazırlandığını vurguladı. Ayrıca, Siyonistlerin Filistin’de ele geçirmeyi planladıkları arazilere dair raporlar ile bu arazilerin nasıl alınacağına dair evrak bulunduğuna dikkat çekti[41]. Midhat Bey, Ordu Komutanlığının Siyonizm propagandası yapan şahıslardan ecnebi olup da Osmanlı uyruğunda olmayanların ülke dışına çıkarılmaları, bunlar hakkındaki kanuni muamelenin divan-ı harplerin vereceği kararlara göre yapılması ve Yahudilerin Filistin’e girmeleri ve burada arazi satın almalarının önlenmesi yönündeki teklifini ileterek hükümetin dikkatini çekti[42] .

Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Beyrut Vilayeti ile Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığı’na gönderdiği R. 26 Mart [1]331 (M. 8 Nisan 1915) tarihli şifrede yedi maddelik bir önlem planı açıkladı. Aynı tarihli bir şifreyle Cemal Paşa’yı bu hususta bilgilendirdi. Buna göre;

1. Yahudilerin Kudüs, Akka, Nablus livalarıyla Sayda, Sur ve Mercuiyun kazalarına yerleşmeleri, mevcut Yahudilerin emlak edinmeleri ve istimlak yapmaları yasaklanacak.
2. Düşman devletler tebaasında bulunan Yahudilerin Mayısın bidayetine kadar Osmanlı tabiiyetine geçmeleri istenecek, uyruk değiştirme işlemi bitmeyenlere geçici vesikalar verilecek.
3. Bu tebligatın yapıldığı tarihten itibaren müracaat eden zengin-fakir hiçbir Yahudi’den uyruk harcı alınmayacak.
4. Müddetin bitiminden itibaren Zabtiye Nezareti marifetiyle Yahudi mahalle ve karyelerinde yoklamalar yapılarak nüfus tezkeresi ibraz etmeyen düşman devletler uyruğunda bulunan Yahudiler, istisnasız Filistin’den ihraç edilecek.
5. Bu tebligat, mahalli idareler tarafından muhtelif lisanlarla ilan edilecek. Ayrıca, Haziran ayının başından itibaren her Yahudi, nüfus ve ikamet tezkeresini yanında bulunduracak.

6. Yoklama icrası esnasında İstanbul'dan da müfettiş gönderileceğinden bunların çalışma düzeni hakkında mahalli birimin düşünce ve tertibatı taahhütlü olarak postayla başkente gönderilecek.

7. Yahudilerin uyruk değiştirme işlemleri ve ikamet tezkereleri bizzat teftiş edilecek. Bu hususta yolsuzlukta bulunan memurlar, divan-ı örfilelere havale edilecek[43] .

Osmanlı Hükümeti, bir yandan Yahudilerle ilgili kanunları düzenlerken bir yandan da Siyonizm'le olan mücadeleyi etkin bir şekilde sürdürdü. Filistin'de David Ben Gurion ve Yitzhak Ben Zvi'nin de aralarında bulunduğu Siyonist liderler tutuklanarak sınır dışı edildi[44]. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Kudüs Mutasarrıflığı'na çektiği bir telgrafla Filistin'e yönelik Yahudi göçlerinin önlenmesini, Yahudilerin silahlanmasına engel olunmasını ve mevcut silahların toplatılmasını emretti[45]. Ayrıca, Beyrut Vilayeti'ne ve Kudüs Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta, liva ve vilayet dâhilinde bulunan Siyonistlerin hüviyet ve fotoğraflarının ivedi bir şekilde tespit edilerek bildirilmesini istedi[46]. Bunun üzerine Cemal Paşa, 1916'nın sonlarına doğru Yahudi kolonilerinde ve Telaviv'de yaşayan birçok Yahudi'nin silahına el koydu[47]. Ayrıca, Siyonizm'le irtibatı sabit olan birçok Siyonist'i tutuklayarak Anadolu'nun değişik şehirlerine sürgün etti[48] .

Osmanlı Hükümeti'nin ve Dördüncü Ordu Komutanlığı'nın aldığı yoğun güvenlik önlemlerine karşılık Siyonistlerin Filistin'deki nüfuzu kırılmadı. Özellikle de NİLİ casusluk örgütünün Mısır'daki İngiliz üssüne istihbarat akışı önlenemedi. Cemal Paşa, 10 Haziran 1915 tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e çektiği bir telgrafta, Siyonizm sorununu kökünden çözümleyecek bir plan hazırladığını vurguladı. Paşaya göre, Hükümetin Siyonistlerle yaptığı mücadele, Siyonist matbuat tarafından sanki Yahudilere karşı bir düşmanlık gibi gösteriliyordu. Böylelikle dünya kamuoyu, Osmanlı aleyhine harekete geçiriliyordu. Paşa, bu hususta Siyonizm yanlısı Kudüs Hahambaşısını azledilip yerine devlet yanlısı Selanik Hahambaşısı Jacop Mayer'in getirilmesini teklif etti[49] .

Cemal Paşa, bir yandan Filistin'de Siyonistlerle mücadele ederken diğer yandan da Avrupa matbuatında dillendirilen Siyonizm projelerini de yakından takip ediyordu. *Gazete de Lozan*'ın 17 Temmuz 1916 tarihli nüshasında yayımlanan ve ABD'nin eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau ile Hükümet-i Seniye'nin Yahudilerin Filistin'e iskânıyla ilgili bir projeyi müzakere ettiği yönündeki habere sert tepki gösterdi. Bu hususta Talat Bey'in dikkatini çeken Cemal Paşa, Devlet-i Aliyye'nin Siyonistliğe karşı herhangi bir temayülünün olmadığını deklare etmesini istedi[50] .

Cemal Paşa, savaşın başından itibaren Siyonizm’le mücadelenin mevcut kanunlarla yetersiz kaldığını, bunun özel bir kanun dairesinde yapılması gerektiğini savunmaktaydı. Fakat Osmanlı Hükümeti, Cemal Paşa’nın önerdiği gibi bir düzenlemeye gitmedi. Cemal Paşa, Gazze ve Yafa’nın tahliyesinden bir süre önce Dâhiliye Nazırı Talat Bey’e yeni bir kanun teklifi sundu. Paşanın 3 madde olarak tasarladığı kanun teklifi şu hususları içeriyordu:

1. Osmanlı Devleti, Siyonizm’i Devlet-i Aliyye’nin menfaatlerine aykırı hususi ve ihtilalcı bir teşkilat addeder.
2. Osmanlı uyruğunda olduğu halde gizli teşkilatlara intisap edenler hakkında ilgili kanun tatbik olunur.
3. Yabancı uyruğunda olan Siyonistler Osmanlı topraklarına giremez ve Osmanlı topraklarında bulunanlar da ihraç olunur[51] .

Cemal Paşa’nın Siyonizm’le ilgili endişelerine katıldığını belirten Talat Bey, Siyonistliğin Müttefik ve tarafsız devletlerde büyük bir siyasi ve iktisadi güce sahip olduğunu belirterek yeni bir kanun hazırlamanın dünya kamuoyunu Osmanlı aleyhine çevirebileceğini vurguladı. Talat Bey, Siyonizm’in “*imha ve izalesinin*” Kanun-u Esasi, cemiyetler ve idare-i örfiye kanunları dairesinde mümkün olduğunu hatırlattı[52] .

3. Gazze ve Yafa’nın Tahliyesi

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte Ermeni komitelerinin düşmanla işbirliği yapması ve Anadolu’nun birçok ilinde isyan çıkarması üzerine bazı güvenlik tedbirleri aldı. Osmanlı Hükümeti, 27 Mayıs 1915’te *Vakt-i Seferde İcraat-ı Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece de İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat*’ı çıkardı. Dört maddeden oluşan ve kamuoyunda Tehcir Kanun’u olarak bilinen Sevk ve İskân Kanunu, askeri otoriteleri, hükümetin emirlerine muhalefet eden ve asayişin sağlanmasına engel olanlara karşı kuvvet kullanmada yetkili kılıyordu. Kanun ayrıca, casusluk veya ihanetleri sabit olan köy ve kasabaları bireysel veya toplu olarak sevk ve iskânına yetki veriyordu[53]. Kanunun akabinde Anadolu’nun farklı illerinden binlerce Ermeni, savaşın dışında kalan Musul, Halep ve Zor gibi vilayetlere tehcir edildi[54]. Sevk ve İskân Kanunu, ilerleyen süreçte Rumlara[55], Süryani ve Keldani gibi Hristiyanlara ve Yahudi unsura karşı da uygulandı. Ayrıca Arap, Arnavut, Boşnak, Çingene, Çerkez, Gürcü, Kürt, Laz ve Türkler de gerekli durumlarda tehcire tabi tutuldu[56] .

Dördüncü Ordu Komutanlığı, başarısız Kanal Harekâtı’nın ardından Suriye ve Medine’de geniş çaplı bir Arap tehciri gerçekleştirdi. Düşmanla işbirliği yapan ve stratejik mahallerde bulunması mahsurlu görülen Araplar, Anadolu’nun farklı şehirlerine sevk edilerek iskân edildi. Bu arada

muhacirlerin gönderileceği vilayet ve mutasarrıflıklar, gerekli hazırlıkları yapmaları hususunda uyarıldı[57]. Daha sonra çıkarılan bir talimatname ile Dördüncü Ordu mıntıkasından sevk edilen ailelerin sevk ve iâşe işlemleri ayrıntılı olarak düzenlendi[58] .

İngilizler, 26 Mart 1917 tarihinde Gazze-Birüssebi hattında mevzilenen Osmanlı birliklerine saldırdı. Büyük direniş gösteren Türk birlikleri, ertesi gün İngilizleri büyük kayıplar verdirerek geri püskürttü[59]. Fakat günlerce düşman donanması ve uçaklarının bombardımanına maruz kalan Gazze ve Yafa’da büyük mal ve can kayıpları yaşandı[60]. Dördüncü Ordu Komutanlığı, “*mıntika-i harb*” olmasından dolayı Gazze ve Yafa’yı sivil unsurlardan tahliye etme kararı aldı. Gazze, 28 Mart’ta tahliye edilerek kontrolü askeri makamlara devredildi. Kaza merkezi de Faluce Nahiyesi merkezi olan Mesihiye karyesine nakledildi[61]. 9 Nisanda da Yafa, Kudüs Mutasarrıfı Münir Beyin nezaretinde tahliye edildi[62]. Yafa’nın haneleriyle burada kalan eşya ve malların muhafazası, 37 bekçi, 13 polis ve 3 jandarma kuvvetinden oluşan mahalli bir inzibat kuvvetine bırakıldı[63]. Dâhiliye Nezareti, 12 Nisan 1917 tarihinde Kudüs-ü Şerif Mutasarrıflığı’na gönderdiği bir telgrafta tahliye edilenlerin nerelerde iskân edildiği, bunlar hakkında uygulanan iâşe, nakil, sıhhiye ve konaklama işlemleri hakkında ayrıntılı bilgi istedi[64]. Cemal Paşa, Yafa’dan tahliye edilen hiçbir ahalinin iadesinin mümkün olmadığını vurgulayarak “*bazı mülâhazat-ı askeriye yeni köylerin tahliyesini bile icap ettirmektedir*” bilgisini verdi[65] .

Almanya’nın Yafa konsolosu Karl Freiherrvon Schabinger’in Yafa’daki Alman mahallesine gelerek tahliyeye müdahale etmek istemesi, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik bir krize neden oldu. Konsolos, Cemal Paşa’ya Alman uyruklu Yahudilerin şehirde kalmasını aksi takdirde tahliyeye engel olacağını deklare etti. Bunun üzerine Cemal Paşa, Talat Paşa’ya çektiği telgrafta bahsi geçen konsolosun Alman elçiliği nezdinde “*kemal-i azim ve şiddetle*” protesto edilmesini rica etti. Talat Paşa, Hariciye Nezareti’ni bilgilendirerek konsolosun hem Berlin Türk Elçiliği hem de Türkiye’deki Alman Elçiliği nezdinde şiddetle kınanmasını istedi[66]. Bu arada Cemal Paşa, konsolosla ilgili Kudüs Mutasarrıfı’na 4 maddelik bir talimat gönderdi.

1. Alman konsolosun sözlerine katiyen önem vermeyiniz ve Alman Yahudilerine şehri terk etmezlerse zorla çıkarılacaklarını söyleyiniz.
2. Alman konsolos tahliyeye engel olmaya kalkarsa kendisini tutuklayarak Kudüs’e celp ediniz.
3. Alman konsolostan size izin vermesini aksi takdirde kendisinin divan-ı harbe havale edileceğini bildiriniz

4. Alman konsolosun sefarethanelerle ve diğer konsolosluklarla şifre ile irtibat kurmasını yasaklayınız. Konsolosun telgrafhanelerde keşide edilmeyen şifrelerini ve postanelerde henüz gönderilmemiş mektuplarını incelemek üzere tarafıma gönderiniz[67] .

Dördüncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın Hükümet'e sunduğu rapordan tahliye işleminin ayrıntılarını saptamak mümkündür. Paşa, raporunda Gazze ve Yafa şehirleriyle onlara civar köylerin *“sırf esbab-ı askeriyeden dolayı yani muhtemel bir düşman taarruzuna karşı bir müdafaa hattı icra etmek ve gayri muhاریplerin zarardar olmasına meydan vermemek maksadıyla”* tahliye edildiğini vurgulamaktaydı. Gazze kasabasının düşmanın topçu ateşiyle *“adeta hak ile yeksan”* olduğuna dikkat çeken Paşa, tahliyenin hiç bu kadar elzem olmadığı kanaatindeydi. Paşanın tahliyeye dair verdiği ayrıntılar şöyleydi:

1. Tahliye kararı, Osmanlı veya yabancı ayrımı yapılmaksızın Gazze ve Yafa'nın tüm Müslüman, Hristiyan ve Yahudi sakinlerine uygulandı.
2. Kışlık tarım icra edenler, yazlık tarım icra edecek olanlar, bilcümle fabrika sahipleri ve müstahdemleri gibi üretim erbabı, tahliyeye tabi tutulmadı.
3. Tahliye edilenler, eşyasını Kudüs'e nakletmekte veya hanelerinde bırakmakta serbest bırakıldı. Geride kalan eşyalar, mahalli hükümet memurlarınca kayıt altına alınarak muhafaza edildi. Hanelere tecavüz edenlerin divan-ı harplere verileceği duyuruldu.
4. Tahliyeler, Gazze ve Yafa'nın savaş alanına giren mahallerinden yapıldı. Diğer mahallerden tahliye gerçekleşmedi. Yafa, Telabib (Tel Aviv) ve Melbis'in tüm Yahudileri; Yafa, Taberiye, Hayfa ve Safed kazalarındaki diğer Yahudi köylerine yerleştirildi. İaşe sorunu olan sahil mıntikasına hiç kimse gönderilmedi. Hükümet tarafından iaşe edilmek isteyenler, Hama'da toplandı.
5. Bütün portakal ve badem bahçelerinin sahipleri, yerlerinde bırakıldı. Bunların muntazaman sulanması ve bakılması için ahali arasından özel heyetler seçildi.
6. Kudüs ve civarındaki şehirlerde sakin olan Hristiyanların kutsal mekânlarına hürmet edilerek koruma altına alındı. Kudüs'te hastanelerde çalışan Rus uyruklu kadınlara yardım edildi. Ayrıca Hristiyan kilisesine ve Marunîlere de gerekli yardım yapıldı.
7. Almanya, Avusturya ve İspanya'nın Kudüs'te bulunan konsoloslarına bizzat tahliye alanında gördüklerini sefarethanelerine telgrafla göndermeleri tebliğ edildi[68] .

Gazze ve Yafa'dan tahliye edilen ahaliden isteyenlerin Kudüs-ü Şerif haremindedi istedikleri bir yere gitmesine izin verildi. Yardıma muhtaç durumda olanlar, iskân ve iaşe edilmek üzere

Hama'ya nakledildi[69]. Bundan dolayı İkinci Ordu mıntkasına muhacirin gönderilmemesi istendi[70]. Romanya ve İtalya uyuğunda olan göçmenler, Halep'e yerleştirildi[71]. Ziraat erbabının, hasat vaktinin sonuna kadar aileleri gitmek koşuluyla şehirlerde kalmalarına izin verildi. Müttefik ve tarafsız devlet vatandaşları, istedikleri mahallere gitmekte serbest bırakıldı. Muhacirlerin iâşe ve sağık ihtiyaçları, Remle'de bulunan askeri ambarlardan karşılandı. Muhacirlerin diğeri ihtiyaçları için Gazze ve Yafa Kaymakamlıklarına yeterli miktarda ödenek ayrıldı[72]. Yahudiler, Araplar gibi Anadolu şehirlerine değıl Filistin ve civarında bulunan yakın mahallere iskân edildiler.

Tahliye edilen Yahudilerin sayısı hakkında yerli ve yabancı kaynaklar, hemen hemen mutabık gibidir. Osmanlı arşiv vesikalarına göre, Gazze'den tahliye edilenlerin sayısı çok azı Yahudi olmak üzere 30.000 civarındaydı. Yafa'dan ise 7.000'i Yahudi olmak üzere 40.000 bin kişı tahliye edildi[73]. İsraili Tarihçi İsaiah Friedman'a göre de Yafa'dan 9.000 Yahudi "ihraç" edildi[74] .

Stanford J. Shaw'ın verilerine göre tahliye edilen Yahudilerin yarısı, komşu Yahudi yerleşim merkezleri Petah-Tikva ve Kfar-Saba'ya geçti. Bir kısmı, Galile'deki özellikle Taberiye ve Safed'te köklü Yahudi cemaatlerine sığındı. Diğeri bir kısmı, Kudüs ve Şam'a geçti. Çok az sayıda Yahudi, Mısır'a gitti fakat burada yaşayan Yahudi cemaatlerine büyük yük teşkil etti. Tahliye edilenler, kalabalık şehirlerden yiyecek kaynağı bol olan kolonilere gönderildikleri için kısa süreliğine de olsa rahat yaşadılar. Ne var ki sonradan imparatorluğu kasıp kavuran açlık ve kıtlık salgını onları da etkiledi. Osmanlı Hükümeti'nin sarf ettiği çabalara rağmen, 1918 yılı boyunca çok sayıda Yahudi açlıktan ve salgın hastalıktan öldü[75] .

Kudüs'teki Alman konsolosuna göre, Gazze ve Yafa'nın tahliyesi, askeri açıdan faydalı bir durum yarattı. Gazze, tahliye edilmemiş olsaydı İngiliz kuşatması şehir halkı arasında bir panik yaratabilir ve bu durum, askeri birlikleri olumsuz etkileyebilirdi. Ayrıca, Yafa'nın sakinleri İngiliz sempatizanıydı ve bunlar, savaşta düşman lehine casusluk yapabilirdi. Konsolosa göre, tahliyenin öncelikli nedeni askeri zorunluluktu. Almanya'nın İstanbul'daki askeri temsilcisi de tahliyenin askeri nedenlerle yapıldığı hususunda Türk yetkililerle mutabıktı. Almanya'nın İstanbul büyükelçisi Richard von Kühlmann'a göre Yafa'nın tahliyesi, savaş koşullarından kaynaklanan zorlukların dışında düzenli gerçekleşmişti. İspanya'nın Kudüs konsolosuna göre tahliyenin ana nedeni, Yahudilerin İngiliz yanlısı casusluk faaliyetleriydi. Konsolos, Cemal Paşa'dan İspanyol uyruklu Yahudilerin Yafa'da kalmasını istediğini fakat Paşa'nın "kadın ve çocuk çğılıkları arasında kendimizi nasıl savunabiliriz" sözleri karşısında ikna olduğunu belirtmekteydi[76] .

Gazze Zaferlerinin Komutanı Von Kress'e göre Cemal Paşa, Gazze ve Yafa'dan sonra Kudüs'ü de bütün sivil unsurlardan tahliye etmek niyetindeydi. Kudüs halkını Ürdün ve Kuzey Suriye'ye sürmek niyetinde olan Cemal Paşa'ya yapılan uyarılar başlangıçta sonuçsuz kaldı. Kress'e göre, Cemal Paşa'nın amacı siyasi bir planı devreye sokmaktı. Paşa'yı *kalben tam bir Müslüman ve Türk vatanperveri*" olarak nitelendiren Kress'e göre paşa, Yahudileri ve Hristiyanları Kudüs'ten sürerek burayı bir Müslüman ve Türk şehri yapmak niyetindeydi. Fakat böylesine bir tahliye, aynen Ermenilerde olduğu gibi, binlerce insanın açlıktan ve muhtelif hastalıklardan ölmesi demekti[77]. Elbette ki bu faciadan gelen bütün kin ve gazap da Almanlara yüklenmiş olacaktı. Kress, İstanbul'daki Alman büyükelçiliğini uyardığını ve Enver Paşa'nın duruma müdahale ederek Cemal Paşa'yı tahliyeden vazgeçirdiğini belirtmektedir[78] .

Dördüncü Ordu Komutanlığı, Gazze ve Yafa'nın askeri gerekçelerle ve muhtemel sivil kayıplarını gidermek amacıyla tahliye edildiğini açıklamıştı. Fakat yerli kaynaklar, tahliyenin nedenlerinden birinin de Yahudilerin İngilizler lehinde yürüttüğü casusluk ve istihbarat faaliyetleri olduğu yönündedir. Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yapan Falih Rıfkı (Atay) Bey, tehcire zemin hazırlayan gelişmelerden birinin de "Yahudi Filistin'in bir casus yuvası" olduğunu vurgulamaktadır. *"Hama devesi ile çöl üstünden Bağdat karargâhına istatistik yetiştirmek, şüphesiz Filistin kıyısından sandalla İngiliz torpidosuna haber yollamak kadar kolay olmadı"* diyen Falih Rıfkı Bey, NİLİ örgütüne veciz bir göndermede bulunur[79]. Yafa'nın tahliyesinde görev alan Yüzbaşı Cevat Rifat Bey de Yahudilerin bir türlü önlenemeyen casusluk faaliyetlerinin tahliyeyi zorunlu kıldığını vurgulamaktadır[80]. Türkiye'nin Kudüs eski Başkonsolosu Celal Tefvik Karasapan ise, Yahudilerin özellikle Yafa sahillerinde dikkat çeken casusluk faaliyetlerinin tehcire neden olduğu kanaatindedir[81] .

Talat Paşa, R. 16 Haziran 1333 (M. 16 Haziran 1917) tarihli bir telgrafla Cemal Paşa'nın Yafa'dan tahliye edilen Yahudilerin ve diğer ahalinin geri dönmelerine müsaade edilmesi hususunda fikrini sordu[82]. Cemal Paşa, askeri nedenleri gerekçe göstererek Yahudilerin geri dönüşlerine sıcak bakmadı. Yahudiler, Türk ordusunun Filistin'den tamamen çekilmesinden sonra evlerine döndü.

4. Avrupa Kamuoyunun Tahliyeye Tepkileri

Filistin-Suriye Cephesi'nde faaliyette bulunan NİLİ casusları, Gazze ve Yafa'nın tahliye haberlerini ivedi olarak örgütün lideri Aaron Aaronsohn'a ulaştırdı. Bunun üzerine Aaronsohn, Londra'daki Siyonist Büro başta olmak üzere diğer ülkelerdeki Yahudi kurumlarını harekete geçirdi[83]. Fransız *Havas* ve İngiliz *Reuter* haber ajansı, tahliye haberlerini çarpıtarak Avrupa basınına servis etti. Bu haberler, basın üzerinde güçlü nüfuzları bulunan Siyonist çevreler

tarafından Osmanlı aleyhinde bir karalama ve iftira kampanyası dönüştürüldü. Londra Yahudi Cemaati tarafından yayımlanan *Jewish Cronicle* gazetesi, Cemal Paşa'nın yalnızca binlerce Yahudiye değil Filistin'de sakin bütün ahaliyi vahşice yok etmek niyetinde olduğunu iddia etti. Londra menşeli *The Times* (19 Mayıs), yollarda “aç susuz” kalan binlerce Yahudiye dikkat çekti. *The Manchester Guardian*, 8-9 Mayıs 1917 tarihli sayılarında Cemal Paşa'nın soğukkanlı bir şekilde Yahudileri açlıkla, susuzlukla ve salgın hastalıklarla imha ettiğini ileri sürdü. *The Times in London*, *The Daily Telegraph* ve *The Morning Post* gibi İngiliz gazeteleri de benzer içerikli haberleri okuyucularına duyurdu. Fransa'da da *Le Temps* gazetesi, Osmanlı Hükümeti'nin tahliye kararını çarpıtan haberler yaptı[84]. İtalya'da da *Corriere della Sera*, *Il Cittadino* ve *L'unita Cattolica* (21 Mayıs) gazeteleri, Filistin'de Yahudilerin maruz kaldığı sözde vahşeti okuyucularına duyurdu[85] .

Havas ajansı, askeri gerekçelerle perdelenen tahliyenin gerçekte Suriye ve Filistin'deki Yahudileri yok etmeyi planladığını,[86] tahliye edilen Yahudilerin açlıktan ve ilaçsızlıktan yollarda telef olduğunu, geride bıraktıkları hanelerin Türk ve Alman askerleri tarafından yağmalandığını iddia etti. Ayrıca, Kudüs'ten de 7.000 Yahudi'nin ihraç edildiğini ileri sürdü. Ajansın iddiaları, bununla sınırlı değildi. Hristiyan ahaliyi de istismar eden ajans, bunlara ait kilise ve manastırlarının tahrip edildiğini ve kıymetli mallarının çalındığını ileri sürdü. Arapları da tahrik eden ajans, Cemal Paşa'nın Suriye'de 1.000 kişiyi siyasi nedenlerle asarak infaz ettiğini savundu[87]. Ajans, Cemal Paşa'nın Yahudilerin de Ermenilerin akıbetine uğrayacağına dair sözde beyanatına dikkat çekerek Avrupa kamuoyunu Türklere karşı kışkırttı[88] .

Bu sırada İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Lord Bryce ve asistanı Arnold Toynbee yönetimindeki “Gizli Savaş Propagandası Departmanı”, Osmanlı askerinin tahliye edilen Yahudilere kötü davrandığı ve geride kalan sinagogları yağmaladığı yönünde kara propagandaya başladı[89] .

Siyonist basının propagandası, sadece İtilaf devletleri basınında değil tarafsız devletler basınında da yankı buldu. Cenevre'de yayımlanan *La Tribune de Genevre*, 3-4 Mayıs 1917 tarihli sayılarında Kudüs-ü Şerif'te Hristiyanlara ait kilise, manastır ve diğer kutsal mekânların Jöntürk Hükümeti memurları tarafından yağmalandığını, değerli mal ve eşyaların başka mahallere nakledildiğini iddia etti. Gazete ayrıca, Suriye ve Cebel-i Lübnan'da daimi surette faaliyette olan divan-ı harplerin 1.000 kişiyi idam ettiğini ve muhtelif şehirlerde bulunan darağaçlarına peyderpey mahkûm sevk edildiğini ileri sürdü[90]. 14 Mayıs 1917 tarihli *Journal de Genevre* gazetesi de *Reuter*'i kaynak aldığı haberde Türklerin, Paskalya Kutlamaları sırasında Yahudileri Yafa'dan ihraç ederek onları kuzeye doğru kaçırdığını iddia etti. Gazeteye

göre, tahliye edilen Yahudilerin evleri, Türkler tarafından tamamen tahrip edildi ve yağmalandı. Yağmalamaya karşı direnen Yahudiler ise idam edildi. Tahliye edilen Yahudiler, yol boyunca açlıktan ve hastalıktan telef oldu[91]. Aynı gazete (22 Mayıs), Almanların, Türk otoritelerinin aldığı insanlık dışı önlemlere ortak olduğunu ve Türk-Alman İttifakı'nın Çarlık Rusya'sının uygulamalarını canlandırmak istediğini ileri sürdü[92]. Hollanda basınında da benzer haberler yankılanmaktaydı. *Havas* ajansı, 14 Temmuz 1917'de Hollanda basınına gönderdiği telgrafta Türklerin Filistin Yahudilerine zulmettiği yönünde bilgiler geçiyordu. Osmanlı Hükümeti, ilgili birimlere yaptığı uyarıda söz konusu haberlerin yayımlanması halinde derhal tekzip edilmesini istedi[93].

Siyonist basın, Osmanlı Hükümeti'nin suçlamaları tekzip etmesine rağmen Osmanlı karşıtı propagandaya uzun süre devam etti. Lahey Matbuat Bürosu tarafından yayımlanan ve sonradan *Gazete de Lozan*'ın 17 Kanun-u Evvel (Aralık) 1917 tarihli nüshasında yer alan beyannamede Cemal Paşa'ya karşı ciddi suçlamalar yapıldı. Gazete, Cemal Paşa'yı savaş boyunca Yahudi kolonilerinde yaşayan halka zulmetmekle ve onları engizisyon benzeri mahkemelerde yargılamakla suçladı[94]. Gazete, "Türk despotu" olarak gördüğü Cemal Paşa'nın gittikçe hastalıklı hale gelen antisemit uygulamalarla Türk-Yahudi dostluğunu baltaladığını ileri sürdü. Gazeteye göre Cemal Paşa, Filistin'de yaşayan bütün Yahudileri birer casus ve hain olarak görüyor, Yahudileri takip ettiriyor ve Türk askerini Yahudilere karşı kışkırtmaktan çekinmiyordu. Türk istihbaratının yakaladığı NİLİ casuslarına da değinen gazete, örgüt liderlerinden Sarah Aaronsohn ve Reuven Schwartz'ın soruşturmada maruz kaldıkları işkenceden dolayı intihar ettiğini ve Sarah'ın babasının (Efrahim Aaronsohn) da aklını yitirdiğini ileri sürdü[95].

Lahey Yahudi Matbuat Bürosu, Osmanlı Hükümeti'ne karşı suçlamalarını 1918 yılında da devam ettirdi. *Nationaltidende*, 18-19 Mayıs 1918 ve Köpenhavn, 20 Mayıs 1918 tarihli nüshalarında Türklerin Filistin'de Yahudilerin özgürlüğünü kısıtladığını ve onlara zulmettiğini ileri sürdü. Aynı gazeteler, Talat Paşa'nın Siyonizm'i engelleyerek Yahudilerin Filistin'de örgütlenmesine izin vermediğini savundu[96].

5. Osmanlı Devletinin Suçlamalara Karşı Savunması

Siyonistlerin Gazze ve Yafa'nın tahliyesini istismar ederek Avrupa basınında başlattığı karalama kampanyası, Osmanlı Hükümeti'ni harekete geçirdi. Hükümet, Hariciye Nezareti ve yurt dışında bulunan Türk elçilikleri vasıtasıyla iddiaları tekzip etme yoluna gitti. Özellikle tarafsız ve Müttefik devletler basınında yapılan tekziplerde, tahliyenin askeri gerekçelerle

yapıldığı, etnik ve dini kimliğine bakılmaksızın tüm ahaliyi kapsadığı ve sorunsuz gerçekleştiği yönünde vurgular yapıldı.

Hariciye Nezareti, Dâhiliye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâlet'ine gönderdiği “mahrem” yazıda, “*Musevilerin matbuat-ı cihan üzerindeki nüfuzlarının azim*” olduğunu hatırlatarak körü körüne tekziplerle yetinilmemesini istedi. Avrupa’da Yahudi tehcirine Ermeni tehciri derecesinde önem atfedildiğini vurgulayan nezaret, konunun geniş ölçüde ele alınarak önlem alınmasını istedi[97]. Hariciye Nezareti; Osmanlı Devleti’nin Stockholm, Lahey, Kopenhag ve Bern elçiliklerine gönderdiği telgrafta, tahliyenin askeri gerekçelerle yapıldığını ve Hükümetin, nakliye ve iâşe hususunda göçmenlere gerekli yardımları yaptığını belirtti. Ayrıca, Batı basınında yayımlanmak üzere Cemal Paşa’dan “*müdellet tafsilat*” istendiğini belirterek Kudüs’ün tahliyesiyle ilgili herhangi bir plan ve düşüncenin olmadığına dair gerekli tekzibin yapılmasını istedi[98]. Bunun üzerine Berlin Osmanlı Elçiliği, Madrid Osmanlı Elçiliği’ni bu hususta bilgilendirdi ve Prusya’nın resmi gazetesi olan *Nord Deutsche Allgemeine Zeitung*’da Osmanlı aleyhtarı iddiaları tekzip etti[99].

Cemal Paşa, Gazze ve Yafa’nın tahliyesine dair Avrupa basınında yayımlanmak üzere 10 maddelik bir rapor hazırladı. Rapor; Berlin, Viyana, Bern, Stockholm, Lahey ve Kopenhag Osmanlı elçiliklerine gönderildi. Rapor, paşanın daha önce hükümete sunduğu tahliye raporuyla aynı içerikteydi. Bundan farklı olarak rapora üç madde ilave edilmişti. Bunlardan 1. madde, Gazze ile Yafa’nın ve bunlara civar köylerin “*sırf esbab-ı askeriyeden*” dolayı tahliye edildiği bilgisini içeriyordu. 6. maddede, tahliyesi yapılmayan ve harp mıntıkası dışında bulunan Remle’de düşman bombardımanı sonucunda 50 kadın ve çocuğun telef olduğu, bunun da Yafa’nın tahliyesinin ne kadar isabetli olduğunu kanıtladığına yer veriliyordu. 10. madde ise Almanya ve Avusturya sosyalist fırkalarına mensup üç zat ile bu ülkelerin Yahudi basınından seçkin üç zattan mürekkep iki heyetin eğer isterse Yahudi köylerini ve Hristiyanların kutsal mekânlarını gezip görebilecekleri hükmünü içeriyordu[100].

Cemal Paşa, Filistin’de bulunan Yahudi ve Hristiyan ruhanileri Avrupa basınında Osmanlı aleyhinde istismar edilen iddiaları tekzip etmeye teşvik etti. Ruhani liderler, Avrupa’nın önemli şahıs, kuruluş ve ajanslarına gönderdiği telgraf ve mektuplarla iddiaları tekzip etti. Kudüs Hahambaşısı Danon Efendi, başta Hahambaşı Hayim Nahum Efendi olmak üzere Viyana, Budapeşte, Frankfurt ve Rotterdam’da bulunan muhtelif şahıs ve gazetelere çektiği telgrafta “*Ajans Havas Filistin’de Yahudilerin güya hakikaten mevcut imiş gibi ta’kibatı hakkında tamamen yalan bir havadis neşr etmiştir. Hükümet-i Seniyyeye müfteri-yane sürülmek istenilen bu lekeye karşı -ki bunun maksadı tamamen meydandadır- gerek kendi*

namuma ve gerek tekml Yahudi cemaati namına pak kat'i bir suretde hareket etmeği en mukaddes bir vazife bilirim” diyerek iddiaları teker teker tekzip etti[101]. Bunun üzerine Hayim Nahum Efendi, *Frankfurter Zeitung*’a bir röportaj verdi ve Osmanlı Hükümeti’nin mültecilerin masrafları için 100.000 lira tahsisat ayırdığını söyledi. Kopenhag basını, bu röportajı ve Osmanlı Devletinin tekziplerini yayımladı[102]. Hahambaşı ayrıca, dünya kamuoyuna yaptığı açıklamada Yahudi tehcirini istismar eden Osmanlı aleyhtarı iddiaları tekzip etti[103]. Kudüs Erkek Öğretmen Okulunda öğretmenlik yapan Haham Gross da Wien’de Dr. Grunwald ve Budapeşte’de Dr. Ledrer’e gönderdiği telgrafta, *Havas Ajansı*’nın iddiaları yalanlayarak Gazze ve Yafa’nın tahliyesinde ayrıcalık yapılmadığını, muhacirlerin tamamen Filistin’de kaldığını ve hiçbir Yahudinin idam edilmediğini vurguladı[104].

Diğer Yahudi liderler de muhataplarına gönderdiği telgraf ve mektuplarla Avrupa basınında yer alan iddiaları tekzip etti. Alman ve Flemenk Filistin Dostları Cemiyeti Kudüs murahhası Mösyö Horoviç, kaleme aldığı bir mektupta;

“Musevi tebaaya karşı olan tesâmuhi [hoşgörü] tarihi bir mâhiyeti hâiz olan Hükümet-i Osmaniye’ye ve bilâ-tefrîk cins ve mezheb bi’l-umûm ahaliye karşı bir veli-nimet gibi hareket etmiş olan Dördüncü Ordu Kumandanına karşı hasım devletleri matbû’atı tarafından neşr ve işâ’a [duyurmak] edilmiş bu gibi eracif [uydurma] ve müfteriyât dan dolayı işbu ictima’da hazır bulunmuş olan bizler umûmen azîm teessüfler beyan ederiz[105]”.

diyerek iddiaları tekzip etti. Benzer şekilde, Boron Rotschild’in vekili Amerikalı Yahudi Beril, Cenova ve Berlin’e; Yafa Ziraat Mektebi Müdürü Mösyö Zadsı, Londra’ya; üç Musevi köy muhtarı Budapeşte’ye; Rishon Le-Siyon Musevi Fabrikası Müdürü Cenova’ya ve Tel Abib (Telaviv) muhtarı Hanma da bazı mahallere altı kıta tekzip telgrafı yazdı[106]. Yine Bohum’da sosyalistlerin Filistin murahhası bulunan Avusturya tebaasından Doktor Thon da Berlin, Hamburg, Frankfurt, Münih, Viyana, Prag, Varşova, Zürih ve Budapeşte’de muhtelif adreslere çektiği telgraflarla Türklere atfedilen baskı ve zulüm iddialarını tekzip etti[107].

Osmanlı Hükümeti, Filistin’deki tahliye alanlarının Yahudi gazetecilerine açık olduğunu, eğer isterlerse gelip kendi gözlemlerini yapabileceklerini duyurdu. Bu bağlamda tanınmış dört Yahudi doktorun Filistin’e gitmesi kararlaştırıldı. Bunların Dr. Finkelt, Haham Dr. Horoviç, Dr. Alfons Sonitsky ve Dr. Saki Rozenblot olduğu açıklandı. Hariciye Nezareti, Cemal Paşa’ya gönderdiği bir telgrafta gazetecilerin Filistin’e askeri trenle seyahat edecekleri bilgisini vererek kendilerine her türlü kolaylığın gösterilmesini istedi[108]. Daha sonra *Gazet Döfos* gazetesi yazarlarından Dr. Beka, Almanların tavsiyesi üzerine Filistin’e davet edildi[109].

Hristiyan ruhani liderler de tıpkı Yahudi ruhaniler gibi Osmanlı Hükümeti'nin Gazze ve Yafa'lı göçmenlere uyguladığı sözde zulümleri tekzip etti[[110](#)]. Kudüs Rum Patriği Damyanos, İstanbul'daki Rum Patriği'ne gönderdiği tekzipte şunları yazıyordu:

“Sırf doğruyu ve gerçeği anlatmak maksadıyla kutsal Kudüs ve Rum tebaanın Patriği sıfatıyla, bu gibi uydurma haberleri alenen yalanlamayı görev bilir ve komutanımız Ahmet Cemal Paşa sayesinde bu kutsal yerde bulunan Rumların kutsal yerlerine hasar vermek şöyle dursun, Birinci Dünya Harbi'nin her memlekette meydana getirdiği sıkıntıları hafifletmek ve gidermek için pek çok lütuf ve iyiliğe mazhar olduğumuzu ve hatta çok defa para, buğday ve çeşitli erzakla taltif edildiğimizi arz ve ilan ederiz[[111](#)]”.

Kudüs Patriği Kamajez, İstanbul'da Monsenyör Dolçi'ye gönderdiği telgrafta Osmanlı Hükümeti'nin Kudüs Hristiyanlarına yönelik politikalarını çarpıtan yabancı iddiaları tekzip etti. Ayrıca, kilise ile manastırların güvende ve buradaki din adamlarının da rahat olduklarını belirtti. Patrik, Cemal Paşa'nın Rum Ortodoks cemaatine 400.000 frank ile 300.000 kilo buğday ve Ermeni cemaatine 80.000 frank ile 100.000 kilo buğday dağıttığını vurguladı[[112](#)]. Yine Kudüs Ermeni Katagigos ve Patriği Sahak Efendi, Berlin'de *Frankfurter Zeitung* gazetesi müdürüne ve Zürih'te Manukyan adlı bir şahsa gönderdiği telgrafta Filistin'de Yahudilere ve Hristiyanlara yapılan sözde zulüm ve baskıları tekzip etti[[113](#)] .

Avrupa basınında Osmanlı Devleti aleyhinde ileri sürülen iddiaları, bazı tarafsız devlet konsoloslukları da tekzip etti. Örneğin İsveç'in İstanbul Başkonsolosu, raporunda şunları yazıyordu:

“Mısır aracılığıyla dünyaya yayılan, Yahudi sivil nüfusun tahliye edildiğine ve Filistin'deki Yahudilere kötü muamele edildiğine ilişkin ilk raporlar çok abartılıydı. Yafa'daki tüm Yahudiler şehri terk etmeye zorlandılar. İtilaf ülkelerinin Türkiye'de yaşayan vatandaşlarının Kudüs'e yerleşmelerine izin verildi; fakat nüfusun çoğu kolonilere ve Tıberyas bölgesine gitmek zorunda kaldı. Var olan koşullarda, kısa sürede gerçekleşen bu tür bir tahliyenin daha fazla zorluğa ve daha çok acıya sebep olması gerekirdi. Fakat Konstantinapol'den ulaşan güvenilir raporlara göre, olayın doğasında bulunan zorluklar ve sıkıntıları saymazsak, Yahudiler isyan etmemişti ve kendilerine kötü davranılmamıştı. Katliam gibi bir şeyden söz etmek ise mümkün değildi. Tel Aviv'in çevre semtlerinden Yafa'daki duruma gelince; burası Almanlar tarafından işgal edildiği için tahribattan kısmen kurtulmuştu. Richon-le-Sion ve Petach Tikvah gibi Yafa'nın kenar semtlerindeki koloniler tahliye edilmedi ve şu anda Yafa Hahamı, Petach Tikvah'ta ikamet etmektedir. Filistin Yahudi nüfusun çektiği büyük sıkıntılar, yaşam pahalılığının ve yiyecek kaynaklarının az olmasının bir sonucudur. Bunlara, bölgedeki ihracata

dayalı işlerin kötüye gitmesini ve dünyanın dört bir yanındaki Yahudilerden bölgeye gönderilen yardımların azalmasını da ekleyebiliriz...[114]”.

Osmanlı Hükümeti, Avrupa’da başarılı bir dış politika yürüterek özellikle tarafsız devletler basınında tekziplerin yayımlanmasını sağladı. İsveç basınından *Stockholms Tidningen*, Türk tarafının tekzibini yayımlarken Ermeni tehcirinde de benzer tekziplerin yayımlandığını fakat trajedinin sonradan doğrulandığına dikkat çekti[115]. İsviçre basınından *Journal de Geneve* (Cenevre), 26 Mayıs 1917 tarihli nüshasında Osmanlı otoritelerinin Gazze ve Yafa’nın askeri nedenlerle tahliye edildiği, zamanında alınan tedbirlerle ahalinin muntazaman emniyetli bölgelere yerleştirildiği, iaşe ve nakil ihtiyacının karşılandığı yönündeki görüşünü paylaştı. Ayrıca Gazze ve Yafa dışında herhangi bir bölgeden tahliye yapılmadığını ve burada hayatın olağan şekilde devam ettiğini vurguladı[116] .

Osmanlı Devleti’nin Avrupa basınında yaptığı geniş çaplı tekzipler ve buna Filistin ruhaniyesinin yaptığı katkılar, Osmanlı aleyhtarı havanın büyük ölçüde dağılmasını sağladı. Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey, Cemal Paşa’ya çektiği 11 Haziran 1917 tarihli telgrafta, İstanbul’da Hahambaşı ve Avrupa’da farklı adreslere çekilen telgrafların “ziyadesiyle hüsn-i tesir hâsıl ettiğini” vurguladı. Ayrıca Beyrut’taki İspanya konsolosunun muhtemel Filistin ziyaretinin ve akabinde kendi gözlemlerine istinaden hazırlayacağı bir raporun Türk tezlerini güçlendireceğini belirtti. Buna ilaveten Almanya ve Avusturya Sosyalist fırkalarına mensup şahısların Filistin’e davet edilmesinin Almanya Hükümeti’nde bazı iç sorunlara neden olacağından bu düşünceden vazgeçilmesini rica etti[117] .

Sadrazam Talat Paşa, İttihat ve Terakki Partisi’nin 1917 Ekiminde yaptığı kongrede Avrupa kamuoyunda esen Osmanlı aleyhtarı havanın nasıl bertaraf edildiğini şöyle anlatıyordu:

“Gazze ve Yafa şehirleri askeri sebeplerin zorlamasıyla tahliye edilmiş idi. Bu sebepleri doğuran düşmanlarımız tahliye keyfiyeti üzerine hatır ve hayale gelmedik zulüm ve işkence efsaneleri icat ettiler. Ajansları, gazeteleri ile hakkımızda her türlü iftirayı reva gördüler. Fakat hakikat çabuk ortaya çıktı. Osmanlı Hükümeti, her türlü koruma tedbirlerini düşünerek belirtilen şehirleri tahliye etmiş idi. Tarafsız gazetecilerin, Musevi önde gelenlerinin, hahamların ve konsoloslarla saltanatı seniyye nezdinde bulunan tarafsız sefirlerin tahkikten sonra çektikleri telgrafnameler bu iftiraların varit olmadığını ilan ettiler. Düşmanlarımızın aleyhimizdeki neşriyatlarında hakikatten ne derece saptıkları bir kere daha meydana çıktı[118]”.

Sonuç

Siyonizm, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda mücadele ettiği gayri nizamı bir savaş unsuruydu. Hahambaşılık ve Alyans okullarının Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü desteklemesine karşın Siyonistler, Filistin'de ayrılıkçı faaliyetlerini devam ettirdi. İkinci Abdülhamit ve İttihatçılar döneminde istedikleri tavizleri alamayan Siyonistler, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmanın ancak Osmanlı Devleti'nin çökmesiyle mümkün olacağı kanaatindeydi. Bu bağlamda Siyonist diplomasi, savaşta Filistin'i İngiliz işgaline açmak ve buna azami oranda destek vermek yönünde bir stratejiye yöneldi. Gelibolu Cephesi'nde Türklere karşı savaşan Siyon Birliği, NİLİ Casusluk Örgütü ve *Hashomer* gibi gizli cemiyetlerin kurulma nedeni bu stratejiye yönelik hamlelerdi.

Osmanlı Hükümeti, savaşla birlikte Filistin'de Siyonizm'e karşı güvenlik önlemlerini yoğunlaştırdı. Öncelikle düşman devletler uyruğunda bulunan Yahudiler, Osmanlı uyruğuna geçmeye davet edildi. Hükümet, yabancı devletlerin adli kapitülasyonlara dayanarak Osmanlı'nın içişlerine müdahalesini engellemek amacındaydı. İdari makamlar, Osmanlı uyruğuna geçmek isteyen Yahudilere türlü kolaylıklar sağlayarak onları kazanma yoluna gitti. Buna rağmen, Osmanlı uyruğunu kabul etmeyen yaklaşık 13-14.000 Yahudi Osmanlı topraklarını terk etti. Batı kamuoyunda “Yahudi Tehciri” veya “sürgün” olarak istismar edilen olay, gerçekte Osmanlı uyruğuna geçmeyi reddeden Yahudilerin kendi tercihleri sonucunda gerçekleşmişti.

Osmanlı Hükümeti, bir yandan Siyonizm'e karşı önlem alırken bir yandan da Siyonistlerle mücadeleyi etkin şekilde sürdürdü. Siyonizm'i Osmanlı Devleti için bir “afet” olarak değerlendiren Cemal Paşa, savaşın hemen başında askeri ve mülkü makamları bu bölücü harekete karşı alarma geçirdi. Cemal Paşa'nın henüz 1914 Aralığında Talat Bey'e sunduğu Yahudilerin dâhile sevkine yönelik tehcir teklifi dikkat çekicidir. Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in onaylamadığı bu teklif, Yahudileri güvensiz ve tehlikeli unsurlar gören Cemal Paşa'nın tehcir planını savaşla birlikte masaya koyduğunu göstermektedir. Siyonistlerle etkili bir mücadelenin özel kanunlar dairesinde yapılması gerektiğini savunan Cemal Paşa, bu hususta hükümete bir kaç kanun teklifi sundu. Kanun tekliflerinin İkinci Abdülhamit döneminde Yahudilere uygulanan yasaklarla paralellik arz etmesi dikkat çekicidir. Fakat Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Siyonizm'le mücadelede çıkarılacak özel kanunların basın üzerinde güçlü nüfuzları bulunan Siyonistleri tahrik edeceğinden bu teklifleri uygun görmedi. Diğer taraftan Siyonizm'in hamiliğine soyunan Almanların Osmanlı yönetimine yaptığı müdahaleler, Osmanlı makamlarının Siyonizm'le mücadelesini zayıflattı.

1917’de kazanılan Birinci ve İkinci Gazze zaferleri, Çanakkale ve Kut’ül Amare’den sonra İngilizlere vurulan güçlü darbelerdi. Gururu incinen İngilizler, Gazze ve Yafa’yı, sivil ve askeri unsurları ayırt etmeksizin bombalayarak intikam alma yoluna gitti. Osmanlı askeri makamları, yaşanabilecek can ve mal kayıplarını önlemek ve güçlü bir tahkimat oluşturmak üzere Gazze ve Yafa’yı tahliye kararı aldı. Ermeni Tehciri’nde kara propagandaya maruz kalan Osmanlı Hükümeti, tahliyeyi gayet düzenli ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirdi. Yahudiler, Ermeni ve Arap muhacirler gibi uzak bölgelere değil Filistin’e civar bölgelere yerleştirildi. Bunda hükümetin dünya kamuoyunu yönlendirme istidadında bulunan Siyonist basından çekincesi belirleyici oldu. Almanya’nın Yafa konsolosunun tahliyeyi engelleme girişimi, savaşta Türk-Alman ittifakının ne kadar kırılgan ve güvensiz bir düzlemde seyrettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yahudi tehcirinin önemli bir nedeni de Siyonistlerin savaşta yürüttüğü İngiliz yanlısı casusluk faaliyetleriydi. 1915’te Aaron Aaronsohn tarafından kurulan ve Müttefik orduları hakkında İngilizlere istihbarat sağlayan NİLİ Casusluk örgütü, savaşın gidişatında önemli roller oynadı. Cemal Paşa’nın aldığı radikal önlemlere rağmen NİLİ casusları, 1917’nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdürdü. Cemal Paşa, kritik önemde bulunan Gazze ve Yafa’daki işbirlikçi Yahudilerin savunmayı etkisiz kılacağı inancındaydı. Bu bağlamda cephe gerisinde güvensiz unsurlar bırakmak istemeyen Paşa, tehciri zorunlu görmüştü. Cemal Paşa’nın Kudüs’ü tahliye etmek girişimi de büyük ihtimalle şehrin önemli mekânlarında cirit atan NİLİ casuslarıydı. Alman komutan Von Kress’in Kudüs’ün tahliyesini gerektirecek askeri bir vaziyetin bulunmadığı yönündeki kanaati bu ihtimali güçlendirmektedir.

Gazze ve Yafa’nın tahliyesi, ABD ve Avrupa basınına hâkim olan Siyonistler tarafından Osmanlı Devleti’ne karşı bir karalama kampanyasına dönüştürüldü. İngiliz *Reuter* ve Fransız *Havas* haber ajansları tarafından desteklenen kampanya, ağır söylemi ve dile getirdiği suçlamalar bakımından Ermeni tehcirini dahi geride bıraktı. Cemal Paşa’nın Yahudiler arasında oldukça kötü bir imge olarak yer etmesinde kuşkusuz Yahudi tehcirinin büyük rolü oldu. Osmanlı Hükümeti, tarafsız ve Müttefik devletler kamuoyunda yürüttüğü başarılı bir diplomasiyle iddiaları tekzip etti. Özellikle Hristiyan ve Yahudi ruhanilerin Avrupa basınına gönderdiği tekzipler, Osmanlı aleyhtarı havanın dağılmasında etkili oldu. Ancak Siyonist çevrelerin istismar ettiği Yahudi tehciri, Osmanlı karşıtı propagandanın günümüze kadar taşınmasına neden oldu.

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (DH.EUM)

Dâhiliye İdare-i Umumiye (DH.İUM)

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)

Dâhiliye Tahrirat Kalemi (DH.EUM)

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Dâhiliye Mütferrik (DH.MB.HPS.M)

Hariciye Siyasi (HR.SYS)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Genelkurmay Askerî Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE)

Birinci Dünya Harbi

Sürelî Yayınlar

İkdam

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aaronsohn, Ran, Rothschild and Early Jewish Colonization in Palestine, Rowman&Littfield Publishers, 2000.

Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C VIII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008.

Artuç, Nevzat, Cemal Paşa, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008.

Atay, Falih Rıfkı, Zeytindağı, Pozitif, İstanbul 2004.

Atılhan, Cevat Rıfat, İslam ve Beni İsrail, Aykurt Neşriyat, İstanbul 1957.

Balcı, Sezai – Balcıoğlu, Mustafa, Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu, Erguvani Yayınevi, Ankara 2017.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, C III/Kısım III, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Beyoğlu, Süleyman, “Tehcir Kanunu ve I. Dünya Savaşı’nda Arap Tehciri”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 11, İstanbul 2004, s. 31-52.

Bozkurt, Celil, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde NİLİ Casusluk Örgütü”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (2019), C 35/S. 99, s. 1-30.

Çiçek, Kemal, Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005.

Çiçek, M. Talha, Cemal Paşa Suriye’de Birinci Dünya Savaşı Yılları, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

Dündar, Fuad, Modern Türkiye’nin Şifresi, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015.

Engle, Anita, The Nili Spies, Frank Cass, London 1996.

(Erkilet), Hüseyin Hüsnü Emir, Yıldırım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002.

Fieldhouse, D. F., Ortadoğu’da Batı Emperyalizmi 1914-1958, (çev. Merve Şahin), Tarih&Kuram Yayınevi, İstanbul 2018.

“Filistin Musevileri”, İkdam, 22 Ağustos 1917.

Friedman, Isiah, Germany, Turkey and Zionism, Oxford University Press, 1977.

Halaçoğlu, Yusuf, Ermeni Tehciri, 12. Baskı, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C IX, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara 2011.

Karasapan, Celal Tevfik, Filistin ve Şark-Ül-Ürdün, C II, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1942.

Kress, Von, Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

Laqueur, Walter, A History of Zionism, MJF Books, New York 1972.

Mutlu, Cengiz, Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.

Ortak, Şaban, Suriye ve Garbi Arabistan Tehciri, Pegem Akademi, Ankara 2011.

Öke, Mim Kemal, Siyonizm’den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, 4. Baskı, İstanbul 2002.

Rodrigue, Aron, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, (çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.

Sachar, Howard M. A History of Israel, Alfreda Konopf, New York 1988.

Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, (trc. Meriç Sobutay), Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Sonyel, Salahi R., Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 20014.

Talat Paşa, Hatıralarım ve Müdafaam, (haz. Atatürk'ün Bütün Eserleri Çalışma Grubu), 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

Taylor, Alan R, İsrail'in Doğuşu, (Türkçesi: Murat Karaşahan), Pınar Yayınları, İstanbul 1992.

Tellioğlu, Ömer, Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2018.

Tunçoku, Mete, "İsrail'in Kuruluşuna Varan Gelişmeler İçinde Çanakkale Savaşlarının Önemi", Belleten 55/212 (1991), s. 101-108.

Vital, David, The Origins of Zionism, Clarendon Press, 1975.

Dipnotlar

1. Mim Kemal Öke, Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, 4. Baskı, İstanbul 2002, s. 18-22.
2. D. K. Fieldhouse, Ortadoğu'da Batı Emperyalizmi 1914-1958, (çev. Merve Şahin), Tarih&Kuram Yayınevi, İstanbul 2018, s.170.
3. Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu, Erguvani Yayınevi, Ankara 2017, s. 233-245.
4. David Vital, The origins of Zionism, Clarendon Press, 1975, s. 368.
5. Öke, age., s. 41-50.
6. İkinci Abdülhamit'in Filistin'de Yahudilere karşı koyduğu göç ve iskân yasakları için bk. Ömer Tellioğlu, Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm, Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 108-115.
7. Tellioğlu, age., s. 128-163.
8. Ran Aaronsohn, Rothschild and Early Jewish Colonization in Palestine, Rowman&Littfield Publishers 2000, s. 276.
9. Öke, age., s. 108-114.
10. Örneğin, Siyonist liderlerden Nahum Sokolov'un İstanbul'da bazı gazeteleri satın alarak Siyonizm'i yaymaya çalıştığı yönünde ilgili birimler uyarılmaktaydı. Bk.

BOA.DH.EUM.THR 9/2. Yine Osmanlı Hükümeti, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Sokolov'u İstanbul'da izlemesini ve Siyonizm adına iş yaptığı takdirde sınır dışı edilmesini istemekteydi. Bk. BOA.DH.MUI.27/66.

11. Alan R. Taylor, İsrail'in Doğuşu, (Türkçesi: Murat Karaşahan), Pınar Yayınları, İstanbul 1992, s. 30.
12. Mete Tunçoku, "İsrail'in Kuruluşuna Varan Gelişmeler İçinde Çanakkale Savaşlarının Önemi", Belleten 55/212, (1991), s. 102-105.
13. Celil Bozkurt, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde NİLİ Casusluk Örgütü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (2019), C 35/S. 99, s. 7-15.
14. Beyoğlu'nda Makabi adıyla kurulan Musevi Jimnastik Cemiyeti'nde yapılan bir araştırmada gençlere Siyonizm adı altında siyasi bir cereyan empoze edildiği ve cemiyetin, mavi ve beyaz renkli yıldız taşıyan bir bayrağa sahip olduğu anlaşılmıştı. Bu hususta bk. BOA. DH.EUM.THR. 105/9.3
15. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, (Çev. İbrahim Yıldız), Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 189-219.
16. Stanford J. Shaw, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler, (Tercüme: Meriç Sobutay), Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 367-368.
17. Salahi R. Sonyel, Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü, Türk Tarih Kurumu, Ankara 20014, s. 502.
18. Shaw, age., s. 368.
19. Bozkurt, agm., s. 5.
20. Anita Engle, The Nili Spies, Frank Cass, London 1996, s. 101.
21. BOA.DH.ŞFR. 569/56. Lef 1-20. Ayrıca bk. ATASE. BDH. K. 536. D.2094. F.032-02.
22. ATASE. BDH. K.4216. D.62. F.027.01
23. Shaw, age., s. 377.
24. BOA. HR.SYS. 2456/21.
25. Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C III/Kısım III, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.181- 182.

26. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C IX, Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara 2011, s. 424-425.
27. Nevzat Artuç, Cemal Paşa, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2008, s. 208-209.
28. Talat Bey'in Filistin'deki Yahudi nüfusuna dair verdiği 120.000 rakamı oldukça abartılıdır. Walter Laqueur, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Filistin'deki toplam nüfusu 700.000 olarak verirken, Yahudi nüfusunu da 85.000 olarak vermektedir. Bk. Walter Laqueur, A History of Zionism, MJF Books, New York, s. 212-213. Howard M. Sachar da 1914'te Filistin'de 500.000 Araba karşılık 85.000 Yahudinin yaşadığını belirtmektedir. Bk. Howard M. Sachar, A History of Israel, Alfreda Konopf, New York 1988, s. 87.
29. BOA.HR.SYS. 2160/3; BOA.DH.ŞFR. 48/277.
30. BOA.DH.ŞFR. 42/181.
31. BOA. DH.MB.HPS.M 19/74.
32. Bayur, age., s. 384-385. Ayrıca bk. Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet), Yıldırım, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2002, s. 352.
33. Filistin'den ihracı gereken bazı Yahudilerin Anadolu sınırında Urfa'ya nakli planlanmıştır. Fakat Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Yahudilerin Filistin'in dışında Beyrut ve Şam gibi şehirlere sevkini yapılmasını ve yoklamalarının düzenli olarak İstanbul'a iletilmesini istemiştir. Bu hususta bk. BOA. DH.ŞFR. 54/219.
34. Shaw, age., s. 369-370. Sachar, 1915 Martında 10.000 Yahudi'nin Mısır'a iltica ettiğini, bunların yarısının Yahudi Cemaati'nin Gabari ve Mafruza'da açtığı kamplara alındığını belirtmektedir. Bk. Sachar, age.,s. 91.
35. BOA. DH.ŞFR. 48/213.
36. BOA. DH.ŞFR. 49/216; BOA. DH.ŞFR. 50/1.
37. BOA. DH.ŞFR. 54/266.
38. BOA. DH.ŞFR.48/40. Lef 1.
39. BOA. DH.ŞFR.697180. Lef 1.
40. BOA. DH.ŞFR. 465/19. Cemal Paşanın Siyonizm'le ilgili makalesi için bk. Bayur, age., s. 384.
41. BOA. DH.ŞFR. 463/9. Lef 4.

42. BOA. DH.ŞFR. 463/9. Lef 5.
43. BOA. DH.ŞFR. 51/236. Ayrıca bk. BOA. DH.ŞFR.48/277.
44. Shaw, age., s. 377.
45. BOA. DH.ŞFR. 44/6.
46. BOA. DH.ŞFR. 52/218.
47. Shaw, age., s. 377.
48. Bu sürgünlerden bir kaçı için bk. BOA. DH.EUM. 4. Şube. 18/8; BOA.DH.EUM. 4. Şube. 13/49.
49. BOA. DH.ŞFR. 475/9. Lef 1, Lef 2.
50. BOA. DH.ŞFR. 529/69. Lef 1, Lef 2, Lef 3.
51. BOA. DH.ŞFR. 544/29. Lef 1, Lef 2, Lef 3. Ayrıca bk. BOA. DH.ŞFR. 529/69. Lef 1, Lef 2, Lef 3.
52. BOA. DH.ŞFR. 72/129.
53. BOA. MV. 240/24. Sevk ve İskân Kanunu hakkında yapılan bir değerlendirme için bk. Kemal Çiçek, Ermenilerin Zorunlu Göçü 1915-1917, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 45-46.
54. Tehcire tabi tutulan Ermeniler ve iskân bölgeleri için bk. Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri, 12. Baskı, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2007, s. 76-81.
55. Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni tehcirinden sonra en kapsamlı tehcir Rumlara uygulanmıştır. 93.088 Rum; İstanbul, Edirne, Çatalca, Hüdavendigar ve Kale-i Sultaniye gibi yerlerden farklı nedenlerle dâhile sevk olunmuştur. Bk. Cengiz Mutlu, Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 24.
56. Süleyman Beyoğlu, "Tehcir Kanunu ve I. Dünya Savaşı'nda Arap Tehciri", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 11, İstanbul 2004, s. 33.
57. BOA. DH.ŞFR. 62/307. Ayrıca bk. Şaban Ortak, Suriye ve Garbi Arabistan Tehciri, Pegem Akademi, Ankara 2011, s. 70.
58. BOA. DH.ŞFR. 63/123; BOA. DH. ŞFR. 63/124. Ayrıca bk. Ortak, age., s. 71-72.

59. Von Kress, Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 261-276.
60. BOA. DH.İUM. 21/101.
61. BOA. DH.ŞFR. 548/23. Lef 1. Ayrıca bk. BOA. DH.ŞFR. 558/2.
62. BOA. DH.ŞFR. 667/135. Lef 1.
63. BOA. DH.ŞFR. 558/2. Lef 1.
64. BOA. DH.ŞFR. 75/118.
65. BOA. DH.ŞFR. 557/44. Lef 1.
66. BOA. HR.SYS. 2113/3.
67. BOA. HR.SYS. 2113/3. 5-1.
68. ATASE. BDH. K. 173. D. 746. F. 018; 018-01. Ayrıca bk. ATASE. BDH. K.173. D.746. F.019; 019-01; 019-02; 019-03; 019-04; 019-05.
69. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon. 272.0.0.14 Kutu 73, Gömlek 4, Sıra 7.
70. BOA. DH.ŞFR. 552/33. Bu arada Başkumandan Vekili Enver Paşa, Dâhiliye Nezareti'ne İkinci Ordu mıntıkasında bulunan 120.000 Ermeni nüfusun Halep'in Güneyi ile Suriye'ye nakledilmesinin planlandığını belirterek bu hususta Talat Paşa'dan düşüncesini sordu. Talat Paşa da Halep Valisi Mustafa Bey ve Suriye Valisi Tahsin Beye bunun uygun olup olmadığını sordu. Tahsin Bey, "Ermeni muhacirlerinin mühim bir kısmı burada bulunduğundan İkinci Ordu mıntıkasında gelecek muhacirin için iaşe ve mahall-i ikamet temini gayr-i kâbidir. Bu şerâit dairesinde gelecek muhacirinin helâkı muhakkaktır. Böyle fedakâr insanlara yazık olur" diyerek olumsuz görüş bildirdi. Bu husustaki yazışmalar için bk. BCA Fon No. 272.0.0.14. Kutu 73. Gömlek 4. Sıra. 7-1, 7-2, 7-3, 7-4.
71. BOA. DH.ŞFR. 550/45.
72. BOA. DH.ŞFR. 551/68.Lef 1, lef 2 ve lef 3. Ayrıca bk. DH.ŞFR. 551/32. Cemal Paşa'nın aynı içerikteki başka bir raporu için bk. BOA. HR.SYS. 2332/1. Lef 69.01-02.
73. Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, C VIII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s.127.
74. Isiah Friedman, Germany, Turkey and Zionism, Oxford University Press, 1977, s.350.

75. Shaw, age., s.378.
76. M. Talha Çiçek, Cemal Paşa Suriye’de Birinci Dünya Savaşı Yılları, Kronik Kitap, İstanbul 2020, s.153.
77. Kudüs’ün nüfusu 1914’te yaklaşık 70.000 civarındaydı. Bunun 45.000’i Yahudi, 15.000’i Hristiyan ve 10.000’i de Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bk. Kress, age., s.295.
78. Kress, age., s. 294-296. Ayrıca bk. Laqueur, age., s. 234.; Friedman, age., s.351-353.
79. Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, Pozitif, İstanbul 2004, s. 71.
80. Cevat Rifat Atilhan, İslam ve Beni İsrail, Aykurt Neşriyat, İstanbul 1957, s. 228.
81. Celal Tevfik Karasapan, Filistin ve Şark-Ül-Ürdün, C II, Ahmed İhsan Matbaası, İstanbul 1942, s. 47-48.
82. BOA. DH.ŞFR. 77/121.
83. Bu ülkelerden birisi de Siyonizm’in etkili olduğu Amerika Birleşik Devletleri idi. Ülke basınından The Newyork Sun (16 Mayıs 1917), Ermeni kıyımının bile kutsal topraklardaki öfkenin gerisinde kaldığını, Yahudilerin evlerini korumak istediklerinde asıldıklarını, mallarının gasp edildiğini ve yakıldığını iddia etti. The Times in Newyork (20 Mayıs), Newyork Journal (21 Mayıs) ve diğer Amerikan gazeteleri de benzer iddiaları sayfalarına taşıdı. Bk. Friedman, age., s. 358.
84. Friedman, age., s. 355.
85. Friedman, age., s. 358.
86. Modern bir Türk tarihçisi de yıllar sonra Havas Ajansı’nın görüşlerini paylaşacaktır. İttihat ve Terakki Partisi’ni analiz eden Fuat Dündar, İttihatçıların Birinci Dünya Savaşı’nda uyguladıkları sürgün ve sindirme gibi ırkçı politikalarla azınlıkları imha etmeyi planladığını, Cemal Paşa’nın Yafa’yı tahliye etmesinin en önemli nedeninin Yahudileri ülke dışına sürerek Filistin ve Suriye’yi Türk muhacirlere açmak olduğunu iddia etmektedir. Bk. Fuat Dündar, Modern Türkiye’nin Şifresi, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015, s. 396-399.
87. BOA. HR.SYS. 2332/1.82. Ayrıca bk. BOA. HR.SYS. 2332/1.13
88. BOA. HR.SYS. 2884/52. 2.1
89. Shaw, age., s. 378-379. Ayrıca bk. Friedman, age., s. 354.

90. BAO. HR.SYS. 2332/1.13
91. BOA. HR.SYS 2332/1.11
92. Friedman, age., s. 358.
93. BOA. HR.SFR (4) 286/59. Lef 1-2.
94. BOA. HR.SYS.2334/30. Lef 7.
95. BOA. HR.SYS.2334/30. Lef 9.
96. BOA. HR.SYS. 2453/41.1-1, 2-1,2-2.
97. BOA. HR.SYS. 2332/1. 24.01.
98. BOA. HR.SYS. 2332/1. 32.01.
99. BOA. HR.SYS. 2332/53.01.
100. BOA. HR.SYS. 2332/1. 61.01.
101. ATASE. BDH. D.173. D.746. F.020-08. Ayrıca bk. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, s. 575-576.
102. Çiçek, age., s. 155.
103. “Filistin Musevileri”, İkdâm, 22 Ağustos 1917.
104. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, s. 576.
105. Mektubun tam metni için BOA. HR.SYS. 2332/1. 1.078; BOA. HR.SYS. 2332/1.109. Ayrıca bk. ATASE. BDH. K.173. D.746. F.020.
106. ATASE. BDH. D.173. D.746. F.020-06.
107. ATASE. BDH. D.173. D.746. F.020-02 ve BOA. HR.SYS. 2332/1. 109. Talha Çiçek, Alman arşivlerine dayandırdığı iddiasında Cemal Paşanın tekzipler için ruhani liderlere 1.000'er lira, göçmenlere de 3.000 lira para verdiğini belirtmektedir. Bk. Çiçek, age., s. 155.
108. BOA. HR.SYS. 2980/59.
109. BOA. DH.ŞFR. 81/64.
110. BOA. DH.ŞFR.558/76. Lef 1.
111. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, s. 574.
112. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, s. 571.

113. BOA. HR.SYS. 2884/52.1; BOA. HR.SYS. 2884/52.2
114. Shaw, age., s. 379-380.
115. BOA. HR.SYS. 2332/1.37
116. BOA. HR.SYS. 2332/1.121.
117. BOA. HR.SYS. 233271.122; BOA. HR.SYS. 2332/126.
118. Talat Paşa, Hatıralarım ve Müdafaam, (haz. Atatürk'ün Bütün Eserleri Çalışma Grubu),
2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.166.